

بررسی عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی شهروندان تهرانی

دکتر سید محمد صادق مهدوی^۱، احسان رحمانی خلیلی^۲

چکیده

مفهوم سرمایه اجتماعی، مفهومی کلیدی در ادبیات جامعه‌شناسی جدید است که در حوزه‌ی اجتماع، چه زمانی که صرفاً وجود نامرئی آن احساس می‌شود و چه اکنون که به شکلی منسجم با نام سرمایه اجتماعی شناخته می‌شود، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار می‌باشد و با روند فعلی در آینده‌ی نزدیک به مهم‌ترین مفهوم علوم اجتماعی و تئوری‌های توسعه تبدیل خواهد شد. در این مقاله به دنبال آنیم که در شرایط فعلی شهر تهران چه عواملی در شکل‌گیری و نگهداشت سرمایه اجتماعی موثر است؟ مفهوم سرمایه اجتماعی را می‌توان اینگونه تعریف کرد: «شبکه‌های روابط اجتماعی، که با هنجارهای اعتماد و بده‌بستان مشخص شده و به نتایج حاوی منفعت متقابل منجر می‌شوند». چارچوب نظری مقاله بر اساس نظریه استون، سرمایه اجتماعی را مفهومی می‌داند که هم با «کیفیت» و هم با «ساختار» روابط اجتماعی مرتبط است. روش تحقیق علی است که به دنبال شناسایی عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی می‌باشد و از لحاظ جمع‌آوری اطلاعات، یک تحقیق پیمایشی است. واحد تحلیل شهروندان تهرانی می‌باشند. پرسشنامه محقق ساخته، پس از بررسی اعتماد و اعتبار آن در بین ۳۹۱ شهروند تهرانی اجرا گردید. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی بین گروه‌های جنسیتی، سنی، وضعیت تاهل و محل تولد تفاوت معناداری وجود دارد و متغیرهای مستقل ویژگی‌های فردی، پایگاه اقتصادی و اجتماعی، تیپ شخصیتی معاشرتی و مشارکتهای داوطلبانه بر سرمایه اجتماعی موثر است.

واژگان کلیدی: پایگاه اقتصادی و اجتماعی، ویژگی‌های فردی، تیپ شخصیتی معاشرتی، مشارکتهای

داوطلبانه، سرمایه اجتماعی، شهروندان تهرانی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۹/۱۷

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۱۸/۱۵

^۱ استاد تمام وقت دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول) d_mahdavy@yahoo.com

^۲ کارشناس ارشد رشته پژوهش علوم اجتماعی، عضو باشگاه پژوهشگران جوان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

Email: ehsan5171@yahoo.com

مقدمه

در دنیای معاصر سرمایه اجتماعی در جامعه‌شناسی توسعه کاربرد فراوانی دارد. سرمایه اجتماعی می‌تواند نقش مهمی در توسعه اجتماعی، اقتصادی و توسعه‌ای پایدار داشته باشد و از هزینه‌ها و عواقب نامطلوب توسعه تا حد زیادی بکاهد.

سرمایه اجتماعی به عنصری حیاتی در توسعه اقتصادی جهان تبدیل شده است. به گونه‌ای که پژوهش‌های توسعه روستایی نشان می‌دهد که شبکه‌های نیرومند انجمن مردمی محلی، برای رشد اقتصادی به اندازه سرمایه‌گذاری فیزیکی و تکنولوژی اهمیت دارند. پژوهش‌هایی که درباره اقتصادهای آسیای شرقی انجام گرفته، تقریباً همواره بر اهمیت شبکه‌های اجتماعی مترکم تأکید کرده‌اند. سرمایه اجتماعی در توسعه اقتصادی پیشرفته غربی نیز اهمیت به‌سزایی دارد (پاتام، ۱۳۸۴). بورديو و کلمن هر دو بر اهمیت روابط اجتماعی و هنجارهای مشترک در رفاه اجتماعی و کارآمدی اقتصادی تأکید نموده‌اند (غفاری، ۱۳۸۰). به نظر اقتصاددانان، مهم‌ترین نقش سرمایه اجتماعی در توسعه، نقشی است که این سرمایه در کاهش هزینه‌های معاملاتی دارد.

سرمایه اجتماعی به تأثیر روابط اجتماعی و کمیت و کیفیت آنها بر امکانات و موقعیت‌های افراد اشاره دارد. به عنوان مثال روابط اجتماعی قوی و صمیمانه افراد یک روستا می‌تواند به آنها در دستیابی به موقعیتی بالاتر و انجام بهتر امور کمک کند. لازمه این امر وجود ارتباطات صمیمانه همراه با اعتماد و مشارکت در میان کشاورزان است (همان، ۱۳۸۰).

سرمایه اجتماعی می‌تواند عامل مهمی در میزان کسب سرمایه‌های انسانی باشد. کلمن سرمایه اجتماعی را در حوزه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش مطرح کرده و سعی می‌کند تأثیر روابط اجتماعی در خانواده را بر میزان بهره‌کودک از آموزش و پرورش و موفقیت تحصیلی نشان دهد (Marshal, 1998). این تأثیر در تحقیقات اخیر هم تأیید شده است (Sun, 1999). در ایران نیز بسیاری از تحقیقات حاکی از تأثیر سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان بر پیشرفت تحصیلی آنان بوده است (جوشقانی، ۱۳۸۷؛ سمعی، ۱۳۷۹).

سرمایه اجتماعی در جوامع انسانی ضرورتی حیاتی و اجتناب‌ناپذیر است که زمینه‌ساز آرامش و آسایش زندگی انسانها می‌باشد. تفاوت در میزان بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی می‌تواند مهم‌ترین عامل در تحلیل فاصله کشورهای به اصطلاح شمال (دارای رشد اقتصادی و حیات سیاسی - اجتماعی پویا) و جنوب (دچار به تعارضات سیاسی - اجتماعی مخرب و نظام سیاسی غیرپاسخگو)

باشد. کشورهای دارای سرمایه اجتماعی بالا، به خاطر سطح بالای اعتماد و همکاری در سطوح مختلف اجتماع، شفافیت و مسئولیت پذیری سیستم سیاسی و همچنین قواعد تنظیمی و ضمانت اجراهای موثر برای حراست از حقوق مالکیت و قراردادهای، به رشد و توسعه اقتصادی بی نظیری دست یافته اند که در یک مارپیچ هم افزا به افزایش سرمایه اجتماعی نیز می انجامد (شجاعی باغبانی، ۱۳۸۷).

کاهش سرمایه اجتماعی علاوه بر نتایج مهم در عدم شکل گیری توسعه پایدار در میان طبقات اجتماعی منجر به ایجاد شکاف و تنش های اجتماعی است. در میان طبقات اجتماعی، کاهش رفاه اجتماعی و کیفیت آموزش و شکل گیری آسیب های اجتماعی همچون طلاق، خودکشی، بحران هویت، خشونت و درگیری و مهمتر از همه مهاجرت نخبگان می گردد (مهدوی، ۱۳۸۰).

نتایج بسیاری از تحقیقات نشانگر آن است که میزان سرمایه اجتماعی در ایران روند نزولی را طی می کند. از جمله نتایج طرح ملی ارزش ها و نگرشهای ایرانیان در موج اول و دوم حاکی از آن است که شاخص های سرمایه اجتماعی رو به کاهش است و با مقایسه درصد این شاخص در این دو موج شاهد کاهش سریع آن می باشیم که برای جامعه ایران بسیار خطرناک است. (ارزشها و نگرشهای ایرانیان، ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲؛ رفیع پور، ۱۳۷۳؛ شارع پور، ۱۳۸۰) بنا براین بررسی علمی و شناسایی پدیده های اجتماعی که از پیشرفت این روند جلوگیری نماید و موجب افزایش سرمایه اجتماعی گردد، امری ضروری است.

در این تحقیق بدنبال آنیم که در شرایط فعلی شهر تهران چه عواملی می تواند در شکل گیری و نگهداشت سرمایه اجتماعی نقش موثری داشته باشد؟

هدف نظری تحقیق حاضر شناسایی تبیینی میزان تأثیر عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی

شهروندان تهرانی است که اهداف به شرح ذیل ارائه می شود:

- سنجش میزان سرمایه اجتماعی در بین شهروندان تهرانی.
- شناسایی سرمایه اجتماعی در گروه های مختلف سنی، جنسیت، وضعیت تاهل و محل تولد.
- شناسایی همبستگی متغیرهای مستقل (وضعیت تاهل، جنسیت، سن، مشارکت داوطلبانه، تیپ شخصیتی معاشرتی، پایگاه اقتصادی- اجتماعی خانواده و محل تولد) با سرمایه اجتماعی.
- شناسایی تاثیر ویژگی های فردی، مشارکت های داوطلبانه، تیپ شخصیتی معاشرتی و پایگاه اقتصادی و اجتماعی بر سرمایه اجتماعی و مقایسه میزان تاثیر آنها.

پیشینه تجربی تحقیق

در بررسی پیشینه سرمایه اجتماعی ضعف عمده در بحث نظری و یا کار تجربی اثرات سرمایه اجتماعی نیست، بلکه ضعف عمده در کمبود کار نظری و تجربی بر روی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی است. راه ورود به بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در سطح تحلیل فردی است و نه اجتماعی (Glaeser, 2001). در زیر به برخی از پیشینه‌های تجربی اشاره می‌شود:

- نتایج پژوهش انیکس و بولن نشان داد که سرمایه اجتماعی به طور کلی به متغیرهای جمعیت شناختی مثل جنسیت و... وابسته است (onyx & Bullen, 1997).

- نتایج پژوهش گلیرر حاکی از آن بود که تحرک یا جابجایی محل اقامت، سن، مشاغل اجتماعی، مالکیت منزل مسکونی، آموزش بر سرمایه اجتماعی مؤثر است (Glaeser, 2001).

- نتایج پژوهش برم و ران نشان داد که آموزش، درآمد واقعی خانوار، اندازه شهر پاسخگویان، طول اقامت در شهر از سن ۱۶ سالگی بر سرمایه اجتماعی مؤثر است. آنان سرمایه اجتماعی را مفهومی جمعی می‌دانند که اصل و اساس آن بر رفتار، طرز تلقی‌ها و استعدادها فردی قرار دارد (Rahn & Brehm, 1997).

- نتایج پژوهش افه و فوش حاکی از آن بود که درآمد خانوار، وضعیت شغلی، آموزش، سن، شهر در برابر حومه، جنسیت بر سرمایه اجتماعی مؤثرند (Offe and Fuchs, 2002). سن؛ معمولاً سن بر اساس دوره کودکی، نوجوانی، بزرگسالی، والدینی و بازنشستگی شناخته می‌شود. از آن‌جا که سن بر اساس درآمد و زمان فراغت در مقاطع مختلف متفاوت است. شهر در برابر حومه، به لحاظ میزان سرمایه اجتماعی متفاوت می‌باشند. جنسیت؛ صرف نظر از میزان عضویت زنان در انجمن‌ها نسبت به مردان که شکاف آن در چهار دهه اخیر به سرعت به نفع زنان کاهش یافته است ولی سرمایه اجتماعی مردان بیش از زنان است (Ibid, 2002).

- کریشنا و افه در بررسی خود به بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در بعد فردی پرداختند (Krishna, A and Uphoff, 2002). ضریب همبستگی سن، جنس و اندازه خانواده با سرمایه اجتماعی معنی‌دار نبود در ضمن رابطه بین طول دوره اقامت در روستا با سرمایه اجتماعی رابطه معنی‌داری نبود. در تعدادی از مطالعات پیشین سرمایه اجتماعی ثروت و درآمد با سطوح سرمایه اجتماعی خانواده در ارتباط بودند. این رابطه مثبت شاید با این فرض که افراد متعلق به خانواده‌های

بررسی عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی شهروندان تهرانی.....۱۲۳

ثروتمند اوقات فراغت بیشتری برای عضویت در سازمانها دارند و طبیعتاً سطوح بالاتر فعالیت در انجمن‌ها در رابطه با سطوح بالاتر سرمایه اجتماعی می‌باشد (Ibid, 2002).

-در تحلیل پاتنام از کاهش سرمایه اجتماعی در آمریکا تغییراتی که در خانواده‌های آمریکایی از دهه ۶۰ صورت گرفته همچون کاهش میزان ازدواج، افزایش نرخ طلاق، کاهش تعداد فرزندان، کاهش نرخ دستمزد واقعی و غیره، هر یک از این تغییرات در کاهش میزان مشارکت اجتماعی نقش داشته است. متأهلین در خانواده‌های طبقه متوسط معمولاً به لحاظ اجتماعی بیشتر از دیگران مشارکت دارند (Putnam, 1995).

نتایج پژوهش پورزارعیان در "بررسی تأثیر وضعیت اقتصادی و فرهنگی خانواده‌های جوانان در میزان سرمایه فرهنگی و اجتماعی آنان در شهر تبریز". نشان داد میزان سرمایه اجتماعی جوانان پایین است و این مربوط به پایین بودن تعداد عضویت و میزان فعالیت آنها در انجمن‌ها و پیوند با شبکه‌های محلی بوده است (پورزارعیان، ۱۳۸۴).

- نتایج پژوهش باستانی در "سرمایه اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگی‌های ساختی، تعاملی و کارکردی شبکه اجتماعی زنان و مردان در تهران"، حاکی از آن است افراد شاغل و متأهل سرمایه اجتماعی بالاتری دارند. آنچه که شبکه روابط زنان و مردان را از هم متمایز می‌سازد، فرصت‌ها و محدودیت‌هایی است که زنان و مردان دارند و ناشی از نابرابری‌های جنسیتی و عدم توزیع برابر امکانات و فرصت‌ها در جامعه می‌باشد (باستانی، ۱۳۸۶).

-نتایج پژوهش غفاری در تحقیقی با عنوان «تعیین ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی در مشارکت سازمان‌یافته اجتماعی - اقتصادی روستاییان» نشان داده است که متغیر سرمایه اجتماعی دارای تأثیر مستقیم مثبت بر روی متغیر وابسته است و با متغیر ویژگی‌های شخصیتی نیز همبستگی مثبت دارد. متغیر ویژگی‌های شخصیتی دارای تأثیر مستقیم بر روی متغیر وابسته است و نیز با متغیر سرمایه اجتماعی دارای همبستگی است. (غفاری، ۱۳۸۰).

-نتایج تحقیق یزدان‌پناه با عنوان «بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت اجتماعی شهروندان ۱۸ سال و بالاتر شهر تهران» حاکی از آن بود که مشارکت اجتماعی به عنوان متغیر وابسته با متغیرهای مستقل ارزش‌گایی، امکانات موجود محل زندگی، مشخصات فرهنگی، نظام شخصیتی، ویژگی‌های خانوادگی و مشخصات زمینه‌ای رابطه مستقیم و اثر غیرمستقیم از مشخصات اجتماعی از طریق تأثیر بر نظام شخصیتی دارد (یزدان‌پناه، ۱۳۸۲).

تعاریف سرمایه اجتماعی

تعاریف اندیشمندان علوم اجتماعی از سرمایه اجتماعی بطور ایجاز در جدول ذیل آمده است.

جدول شماره (۱) تعاریف سرمایه اجتماعی از دیدگاه اندیشمندان

تعریف سرمایه اجتماعی	
منظور ما اموال و مستغلات فردی یا پول نیست، بلکه منظور آن چیزهای محسوسی است که در زندگی روزمره بسیار استفاده می‌شوند مثل حسن نیت، معاشرت، همفکری و داد و ستد اجتماعی در میان افراد و خانواده‌هایی که یک واحد اجتماعی را می‌سازند (Hanifan, 1920).	هانی فن
شبکه‌های اجتماعی هستند که کارکردهایی در جامعه دارند و غیرقابل جایگزین می‌باشند (Jacobs, 1961).	جین جاکوبز
منابعی می‌داند که بازتاب آن در نیکی‌های دوستان و آشنایان به یکدیگر در محلات فقیرنشین است و به افراد کمک می‌کند تا بتوانند با فقر خود کنار بیایند (Hannerz, 1969).	اولف هانرز
مجموعه منابعی است که برای توسعه شناختی یا اجتماعی و توسعه سرمایه انسانی یک کودک یا جوان مفید است. (Loury, 1977).	لوری
کارایی یک نظام اقتصادی بسیار مهم است که مردم حتی زمانی که تحت نظر نیستند از قوانین پیروی کنند، همچنین برای مردم مهم باشد که به عنوان شهروندانی تابع قانون شناخته شوند (Schlicht, 1984).	شلیخت
همان داشتن دوستان، همراهان، و ارتباطات عمومی‌تر است که به فرد فرصت‌هایی می‌دهد تا از سرمایه مالی و انسانی خود استفاده کند (Burt, 1992).	برت
ریشه در طبقه بالا دارد و موجب می‌شود که میان مدیران دارای تحصیلات یکسان، آنهایی که دارای سرمایه اجتماعی بیشتری هستند، موفق‌تر باشند (Usem & Karabel, 1986).	اوسیم و کارابل
سرمایه اجتماعی انتظارات کنشی است که درون یک جمع وجود دارد و بر اهداف اقتصادی و رفتار پیگیری اهداف اقتصادی تأثیر می‌گذارد، حتی اگر این انتظارات کنش به سوی فضای اقتصادی جهت‌گیری نشده باشند (Portes and Sensenbrenner, 1993).	پورتر و سنسن‌برنر
عبارت است از اطلاعات، اعتماد و هنجارهای رفتار متقابل که در ذات روابط اجتماعی یک فرد وجود دارد (Woolcock, 1997).	وولکاک
رشته روابط متقابل همکاری بین شهروندانی می‌داند که حل مشکلات عمل جمعی را تسهیل می‌کند (Rahn and Brehm, 1997).	برهم و راهن
به ارزش‌ها و هنجارهایی مربوط است که از پیوندها و روابط متقابل گروهی و اجتماعی تفاهم شده مردم نشأت گرفته و به نوبه خود پدید آورنده آن پیوندها و روابط نیز محسوب می‌شوند (پیران و دیگران، ۱۳۸۵).	روزالیند ادواردز
نیروهایی می‌داند که پتانسیل توسعه اقتصادی در یک جامعه را با ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و الگوهای سازماندهی اجتماعی افزایش می‌دهند. این نیروها در سطوح تحلیل خرد، میانه و کلان کار می‌کنند (Turner, 2000).	جاتان اچ ترنر
حاصل انباشت منابع بالقوه و یا بالفعلی است که مربوط به مالکیت یک شبکه بادوام از روابط کم و بیش نهادینه شده در بین افراد است که با عضویت در یک گروه ایجاد می‌شود (Bourdieu, 1985).	بوردیو
شیء واحدی نیست بلکه انواع چیزهای گوناگون است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آنها جنبه‌ای از ساخت اجتماعی هستند و کنش‌های معین افراد را در درون ساختار تسهیل می‌کنند (جیمز کلمن، ۱۳۷۷).	کلمن
به جنبه‌هایی از سازمان اجتماعی مانند شبکه‌ها، هنجارها، و اعتماد اجتماعی اشاره دارد که همکاری و تعاون را برای دستیابی به سود مشترک تسهیل می‌کند (Putnam, 1995).	پاتنام
به عنوان مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعریف کرد که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است در آن سهیم‌اند. هنجارهایی که تولید سرمایه اجتماعی می‌کنند، اساساً باید شامل سجایایی از قبیل صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دو جانبه باشند (فوکویاما، ۱۳۷۹).	فوکویاما
علاوه بر عناصری که در تعریف بوردیو، کلمن و پاتنام از سرمایه اجتماعی وجود دارد، در بعد گرایش به آگاهی و توجه، اشاره دارند و آن را شامل مجموعه افکار، عقاید و حساسیت نسبت به زندگی اجتماعی و سیاسی و توجه به هر چیزی که در وسیع‌ترین معنا مربوط به امور عمومی اطلاق می‌شود (offe & Fuchs, 2002).	افه و فوش

بوردیو، کلمن و پاتنام، ادبیات‌شان را با چهارچوب‌های عمیق نظری سرمایه اجتماعی ارائه کرده‌اند. بوردیو این ساخت را به عنوان دارایی‌های فرهنگی و اجتماعی تعریف می‌کند که دسترسی بهتری به منابع را برای بازیگر فراهم می‌کند. کلمن به آن به عنوان یک بعد از ساختار اجتماعی نگاه می‌کند که درون و بیرون خانواده به وجود آمده و برای حفاظت از سرمایه انسانی

عمل می‌کند. نهایتاً، پاتنام به جای پذیرش دیدگاه کلمن مبنی بر این که سرمایه اجتماعی فردی (در تولید) کالای عمومی نقش دارد، به سرمایه اجتماعی صرفاً به شکل یک دارایی اجتماع که به دستیابی به یک جامعه دموکراتیک کمک می‌کند، می‌نگرد.

برای دستیابی به دقت نظری در سنجش سرمایه اجتماعی، درک روشنی از این مفهوم، برای پی‌ریزی یک چهارچوب تجربی بر پایه آن ضروری است. مطابق با نظریات بوردیو (۱۹۹۲)، پاتنام (۱۹۹۳) و کلمن (۱۹۸۸) - نظریه‌پردازان اصلی سرمایه اجتماعی - مفهوم سرمایه اجتماعی را می‌توان اینگونه تعریف کرد که: «شبکه‌های روابط اجتماعی، که با هنجارهای اعتماد و بده‌بستان مشخص شده و به نتایج حاوی منفعت متقابل منجر می‌شوند». به این شیوه، سرمایه اجتماعی را می‌توان همانند منبع کنش در نظر گرفت که نتایج گسترده و متعددی دربر دارد.

سرمایه اجتماعی مفهومی است که هم با «کیفیت» و هم با «ساختار» روابط اجتماعی مرتبط است و متأثر از ویژگی‌های ساختار اجتماعی‌ای است که بدان تعلق دارد (Coleman, ۱۹۸۸؛ شجاعی باغبینی، ۱۳۸۷).

جدول شماره (۲) ابعاد اصلی سرمایه اجتماعی و ویژگی‌هایشان

ساختار روابط اجتماعی: شبکه‌ها	کیفیت روابط اجتماعی: هنجارها
ویژگی‌های شبکه:	هنجار اعتماد
غیر رسمی → رسمی	اعتماد اجتماعی
محدود → گسترده	اعتماد به شخص / آشنایان
خانگی → جهانی	اعتماد فراگیر
متراکم → پراکنده	اعتماد به نهادها / مدنی
همگن → ناهمگن	هنجار بده‌بستان
	عینی (in-kind) در مقابل جایگزین (in-lieu)
	مستقیم در مقابل غیرمستقیم
	فوری در مقابل با تأخیر

(Stone, 2001)

نظریه‌های سرمایه اجتماعی

بوردیو اولین کسی است که یک تحلیل نظام‌مند از سرمایه اجتماعی ارائه کرده است، ولی بررسی‌های انفجار گونه‌ای این مفهوم بیشتر مدیون آثار کلمن و پاتنام است. با این وجود، شمار زیادی از صاحب‌نظران در سال‌های اخیر، اهمیت مفهومی‌سازی او را مجدداً کشف کرده‌اند (Portes, 1998). بوردیو در مقاله‌اش با نام «گونه‌های سرمایه» بیان می‌دارد که سرمایه اجتماعی «یک مجموعه از منابع موجود یا بالقوه است که منتج از یک شبکه‌ی بادوام متشکل از روابط کم و بیش

نهادی شده در باب آشنایی و شناخت دو طرفه، یا به بیان دیگر، ناشی از عضویت در یک گروه است» (Bourdieu, 1985).

بورديو مشخصاً توضیح می‌دهد که افراد نایستی فقط به رابطه داشتن با دیگران اکتفا کرده، بلکه بایستی بدانند این شبکه‌ها چگونه عمل می‌کنند و چگونه می‌توان این روابط را در طول زمان حفظ کرد و از آنها بهره گرفت. بورديو به طور مشخص تأکید می‌کند که ابتدا بایستی شبکه‌های اجتماعی را ایجاد و سپس با مهارت کامل آنها را حفظ نمود تا بتوان از منابعشان بهره‌برداری کرد. از نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی را می‌توان به عنوان «وجود مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی تعریف کرد که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است در آن سهیم هستند».

فوکویاما مفهوم شبکه را در ارتباط با سرمایه اجتماعی طرح می‌نماید؛ شبکه گروهی از عاملان منفردی‌اند که در هنجارها یا ارزش‌ها، فراتر از ارزش‌ها و هنجارهای لازم برای داد و ستدهای متداول بازار مشترک‌اند. او با تأکید بر نقش کلیدی اعتماد در تولید هنجارهای همکاری معتقد است، اعتماد هنگامی به وجود می‌آید که مردم هنجارهای مشترک صداقت و همیاری را به کار گرفته و با خودخواهی و فرصت‌طلبی که مخرب اعتمادند فاصله بگیرند (Fukuyama, 1999).

فوکویاما به دلیل مشکلات سنجش سرمایه اجتماعی، اندازه‌گیری انواع انحرافات اجتماعی را به منزله فقدان سرمایه اجتماعی در یک جامعه پیشنهاد می‌کند. اگرچه به زعم وی، مشکل جدی این‌گونه سنجش نادیده گرفتن مسئله چگونگی توزیع است (Ibid, 1999).

سرمایه اجتماعی از نظر جیمز کلمن از طریق کارکردش تعریف می‌شود. سرمایه اجتماعی منبعی اجتماعی - ساختاری است که دارایی و سرمایه افراد محسوب می‌شود. این دارایی شی واحدی نیست، بلکه ویژگی‌هایی است که در ساختار اجتماعی وجود دارد و باعث می‌شود افراد با سهولت بیشتری وارد کنش اجتماعی شوند (کلمن، ۱۳۷۷). بنابراین از نظر کلمن سرمایه اجتماعی جنبه‌ای از ساختار اجتماعی برای کنشگران است که کنشگران می‌توانند از آنها برای کسب منافعشان استفاده کنند (Coleman, 1988). کلمن قصد دارد با توضیح اینکه چگونه ساختار اجتماعی، کنش اجتماعی را شکل داده و محدود می‌سازد و اینکه چگونه ساختار اجتماعی، در صدد تکوین پیامدها برای افراد در پیشینه‌سازی منافعشان است، ماهیت غیراجتماعی رویکرد انتخاب عقلانی را تعدیل کند.

رویکرد کلان به کنش عقلانی، بیشتر از طریق بررسی الگوهای روابط میان مردم صورت می گیرد (ibid, 1988).

از نظر رابرت پاتنام سرمایه اجتماعی به ارتباطات بین افراد - شبکه‌های اجتماعی، هنجارها و اعتماد - اشاره دارد که هماهنگی و همکاری برای کسب منافع متقابل را تسهیل می کند (Putnam, 2000). هر جامعه‌ای (مدرن و سنتی، اقتدارگر و دمکراتیک، فئودالی یا سرمایه داری) از طریق شبکه‌های رسمی و غیر رسمی ارتباطات و مبادلات بین افراد شناخته می‌شود. بعضی از این شبکه‌ها اساساً افقی هستند و شهروندان برخوردار از وضعیت و قدرت برابر را دور هم جمع می‌کنند. اما بعضی دیگر شبکه‌های عمودی می‌باشند که شهروندان نابرابر را به وسیله روابط نابرابر مبتنی بر سلسله مراتب و وابستگی به هم پیوند می‌دهند. البته در جهان واقعی تقریباً همه شبکه‌ها مخلوطی از افقی و عمودی هستند. او معتقد است که هنجارها از طریق سرمشق شدن و اجتماع شدن (از جمله آموزش مدنی) و نیز از طریق مجازات‌ها به افراد جامعه تلقین و تثبیت می‌شوند (پاتنام، ۱۳۸۰).

مهم‌ترین این هنجارها، هنجار معامله متقابل است. معامله متقابل عمومی سرمایه اجتماعی عظیمی ایجاد می‌کند و موجب تحکیم همکاری می‌گردد (همان، ۱۳۸۰). هنجارهای معامله متقابل یکی از مولدترین اجزای سرمایه اجتماعی اند. جوامعی که در آن‌ها از این هنجار پیروی می‌شود به گونه‌ای موثر می‌توانند بر فرصت طلبی فائق آمده و مشکلات عمل جمعی را حل نمایند (Gouldner, 1960).

هنجار بعدی، اعتماد می‌باشد. اعتماد باعث تسهیل همکاری می‌شود و هرچه اعتماد در جامعه‌ای بالاتر باشد احتمال همکاری هم بیشتر خواهد بود و خود همکاری نیز اعتماد ایجاد می‌کند. اعتماد که یکی از عناصر ضروری تقویت همکاری است عنصری غیراختیاری و ناآگاهانه نیست. اعتماد مستلزم پیش‌بینی رفتار یک بازیگر مستقل است. شما برای انجام کاری صرفاً به این دلیل که فردی (یا نهادی) می‌گویند آن را انجام خواهد داد به او اعتماد نمی‌کنید. بلکه شما تنها به این دلیل به او اعتماد می‌کنید که با توجه به شناختتان از خلق و خوی او، انتخاب‌های ممکن او، تبعاتشان و توانایی او حدس می‌زنید که او انجام این کار را برخواهد گزید (پاتنام، ۱۳۸۰). در جوامع کوچک و به هم پیوسته این پیش‌بینی بر اساس چیزی انجام می‌شود که ویلیامز آن را «اعتماد صمیمی» می‌نامد یعنی اعتمادی که به آشنایی نزدیک با «این فرد» بستگی دارد. اما در جوامع بزرگ‌تر و پیچیده‌تر

اعتمادی غیرشخصی تر یا شکل غیرمستقیمی از اعتماد (اعتماد تعمیم یافته و یا اعتماد نهادی) ضرورت دارد (Williams, 1970).

به زعم پاتنام منابع سرمایه اجتماعی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها معمولاً خود تقویت کننده و خود افزایشنده‌اند. دور باز تولید کننده فضایل، به تعادل اجتماعی همراه با سطح بالایی از همکاری، اعتماد، معامله متقابل، مشارکت مدنی و رفاه جمعی منجر می‌شود. این ویژگی‌ها معرف جامعه مدنی‌اند. برعکس فقدان این ویژگی‌ها در جوامع غیرمدنی نیز خود خصلتی تقویت کننده دارد. عهد شکنی، بی‌اعتمادی، فریب و حيله، بهره‌کشی، انزوا، بی‌نظمی و رکود یکدیگر را در یک جو خفقان‌آور دورهای باطل تشدید می‌کنند.

پورتس یک مفهومی سازی جامع‌تر و منسجم‌تر از خاستگاه‌ها و ماهیت سرمایه اجتماعی ارائه می‌کند. سرمایه اجتماعی قابلیت افراد برای هدایت منابع کمیاب به خاطر امتیاز عضویشان در شبکه‌ها، یا ساختارهای اجتماعی گسترده‌تر است. توانایی کسب (سرمایه اجتماعی) خصوصیت ذاتی یک فرد نیست بلکه در عوض، ویژگی خاص مجموعه‌ی روابط فرد با دیگران است. به عبارت دیگر؛ سرمایه اجتماعی، محصول استقرار یافتگی است (Portes, 1995).

برت سرمایه اجتماعی را به عنوان «میزانی که ساختار یک شبکه، دسترسی به منابع را ایجاد و جریان منابع برای نقاط مختلف در شبکه را کنترل می‌کند» مفهومی سازی می‌کند.

از نظر برت این که «چه کسی» به منابع دسترسی دارد، در مقایسه با این که «چگونه» به این منابع دسترسی دارد، در درجه دوم اهمیت قرار دارد. او فرض را بر این گذاشته است که افرادی که پیوندهای دوتایی را تشکیل می‌دهند، مشابهت‌های اجتماعی گسترده در منافع، ثروت، قدرت، ارزش‌ها و غیره دارند و از آنجایی که این افراد به لحاظ اجتماعی شبیه هم هستند، از تماس‌های نزدیک یک واحد، منابع تکراری حاصل می‌شود. در کل، نظریه‌ی برت محدود به شبکه‌های بین افراد نمی‌شود، بلکه به توصیف کارکرد شبکه‌های اجتماعی نیز می‌پردازد (Burt, 1993).

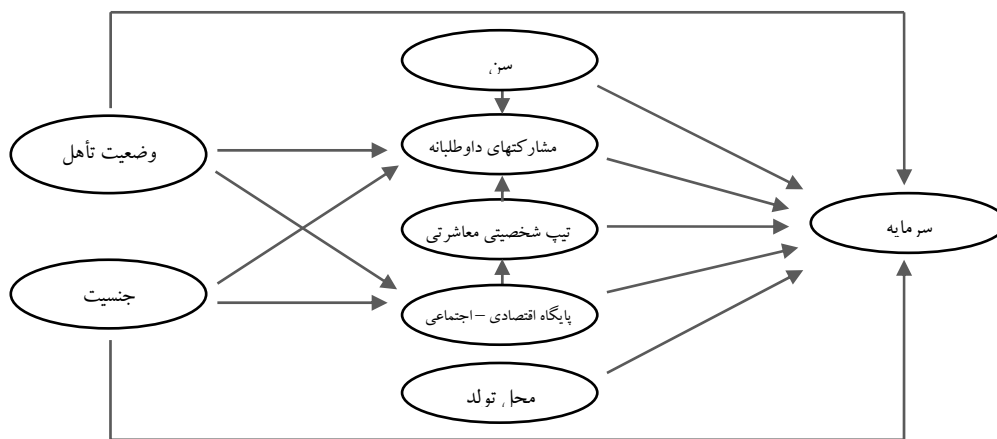
مردم از طریق برقراری روابط با یکدیگر و حفظ آن در طول زمان قادر به همکاری با یکدیگر می‌شوند تا به انجام اموری بپردازند که به تنهایی قادر به اجرای آن نیستند یا اجرای آن با دشواری‌های زیادی همراه است. ، مشارکت اجتماعی به آن دسته از فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که از طریق آن اعضاء یک جامعه در شکل دادن حیات اجتماعی مشارکت دارند. (محسنی تبریزی، ۱۳۷۵).

مشارکت همگانی شهروندان در امور اجتماعی و تصمیم گیری ها ، در آنها احساس مسولیت و تعلق به جامعه را تقویت می کند و نوعی وحدت و انسجام اجتماعی را جایگزین تفرقه می کند. به بیانی دیگر، مشارکت اجتماعی عامل تقویت همبستگی در شبکه های اجتماعی است. حضور افراد در فعالیت ها و تصمیم گیری های اجتماعی در بلند مدت موجب تعمیق روابط بین اعضای جامعه ، افزایش احساس یگانگی ، سعه صدر و تسامح و تساهل گردیده و در نتیجه به توسعه نهادهای مدنی و دموکراتیک خواهد انجامید ، ازسویی دیگر میزان این مشارکتها بیانگر سطح توسعه یافتگی جامعه به حساب می آید. زیرا که گستردگی، فراگیری و تنوع مشارکت اجتماعی جوامع در گرو بسط الگوهای تصمیم گیری ، نظارت و کنترل اجتماعی دموکراتیک و کثرت گرا است. پاتنام معتقد است زیربنای بحث سرمایه اجتماعی را مشارکت در انجمن ها ارائه می کند که به عملکرد مطلوب نهادی، اقتصادی و اجتماعی می انجامد بنابراین مشارکت مقدم بر سرمایه اجتماعی است (پاتنام ، ۱۳۸۰).

تیپ شخصیتی نیز از متغیرهای موثر در سرمایه اجتماعی است (غفاری، ۱۳۸۰؛ یزدان پناه، ۱۳۸۲). شخصیت عبارتست از نظام تمایلی هنجاری شده ای که در اثر تعامل نظام آلی (ارگانیکی) و اجتماعی (جامعه) در خلال فرایند جامعه پذیری تکوین و رشد می یابد. تیپ موثر در سرمایه اجتماعی، تیپ معاشرتی است که دارای مولفه های علاقه اجتماعی، جمع گرایی، تعهد، عام گرایی و خود تنظیمی می باشد (چلی، ۱۳۸۱).

مدل تحلیلی تحقیق

مدل تحلیلی لولایی است که طرح نظری مسئله تحقیق تدوین شده محقق را با کار بعدیش که مشاهده و تحلیل اطلاعات است به یکدیگر متصل می کند. (کیری و کامپنهود، ۱۳۷۷). در این پژوهش از مدل بازنمودهای نموداری استفاده شده است. این نوع مدلها برای نشان دادن الگوهای روابط، توالی های زمانی یا پیوندهای علی موجود در جنبه هایی از زندگی اجتماعی، طراحی می شوند. مدل های تجربی علی جزء این مدلها هستند که برای نمایش تأثیر مجموعه متغیرهای مستقل به ترتیب زمانی بر متغیر وابسته، طراحی می شوند. تبیین از طریق دنبال کردن پیوندهای علی میان متغیرهای اندازه گیری شده ای به دست می آید که فرض می شود رویدادی را که نیازمند تبیین است، توضیح می دهند (Turner, 1991) مدل مورد استفاده در این تحقیق به صورت زیر است.

شکل شماره (۱) مدل نظری تحقیق

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه، یک حدس مبتنی بر دانش یا تجربه در مورد حل یک مسأله است و آن را می‌توان به عنوان یک رابطه فرضی بین دو متغیر دانست که به صورت گزاره‌های قابل آزمون ارایه می‌شود (کرلینجر، ۱۳۷۴).

فرضیه شماره ۱: به نظر می‌رسد میانگین سرمایه اجتماعی بین دو گروه زنان و مردان تفاوت معناداری دارد.

فرضیه شماره ۲: به نظر می‌رسد میانگین سرمایه اجتماعی بین دو گروه متولدین شهرستانی و تهرانی تفاوت معناداری دارد.

فرضیه شماره ۳: به نظر می‌رسد میزان سرمایه اجتماعی بین دو گروه متاهلین و مجردین تفاوت معناداری دارد.

فرضیه شماره ۴: به نظر می‌رسد سرمایه اجتماعی بین گروه‌های سنی مختلف تفاوت معناداری دارد.

فرضیه شماره ۵: به نظر می‌رسد متغیرهای مستقل تحقیق (وضعیت تاهل، جنسیت، سن، مشارکت داوطلبانه، تیپ شخصیتی معاشرتی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده و محل تولد) با سرمایه اجتماعی همبستگی معناداری دارند.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع علی است که به دنبال شناسایی عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی است. در جمع آوری اطلاعات، یک تحقیق پیمایشی و واحد تحلیل آن شهروندان تهرانی می باشند. از لحاظ معیار زمان یک تحقیق مقطعی است، که در یک زمان صورت گرفته و واقعیت را در یک برهه از زمان یعنی در سال ۸۸ بررسی می کند و در نهایت با توجه به این که به دنبال شناخت و کمک به حل یک مسئله اجتماعی است در دسته تحقیقات کاربردی قرار می گیرد.

جامعه آماری تحقیق حاضر شامل کلیه شهروندانی است که در سال ۸۸ ساکن شهر تهران می باشند. ابزار گردآوری داده ها در این تحقیق پرسشنامه محقق ساخته است. برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده گردید. در این تحقیق جهت اطمینان، حجم نمونه ۱۰ درصد بیش از میزان برآورد شده انتخاب شد که پس از حذف پرسشنامه های ناقص و داده های پرت این تعداد به ۳۹۱ پرسشنامه رسید. و انتخاب نمونه با تلفیق نمونه گیری خوشه ای و طبقه بندی نامتناسب صورت گرفته است. در نمونه گیری حاضر پنج منطقه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز شهر تهران به عنوان طبقه در نظر گرفته شد که به ترتیب مناطق ۵، ۶، ۴، ۱۶، ۱ به عنوان نمونه انتخاب شده است لذا سهم هر منطقه در نمونه، نامتناسب با سهم آن در جامعه آماری می باشد.

تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق

تعریف عملیاتی متغیر وابسته تحقیق (سرمایه اجتماعی)

استون در بررسی شاخص های به کار گرفته شده در مطالعات سرمایه اجتماعی آنها را به دو طبقه عمده تقسیم می نماید. جدول زیر اجزا قابل سنجش سرمایه اجتماعی را نشان می دهد در این جدول ساختار روابط اجتماعی و کیفیت روابط اجتماعی، ابعاد کلیدی سرمایه اجتماعی است.

جدول شماره (۳) ابعاد محوری عناصر مفهومی سرمایه اجتماعی و ویژگی‌های آنها

مفهوم	ابعاد	خرده ابعاد	مولفه‌ها	شاخص‌ها	
سرمایه اجتماعی	شاخه روابط اجتماعی: شبکه‌ها	شاخه شبکه	رسمی	روابط غیر گروهی (فردی)	
				روابط گروهی	
				انجمن‌های کار و شغل	
		غیر رسمی	موسسات و نهادها		
			خانواده در بعد درونی		
			خانواده در بعد بیرونی		
	اندازه و ظرفیت شبکه‌ها	اعتماد	معمده	محدود-گسترده	دوستان و همسایگان
				خانگی (محلی)-جهانی	
				بازو بسته	
				متراکم- پراکنده	
				همگون- ناهمگون	
				افقی-عمودی	
کیفیت روابط اجتماعی: شبکه‌ها	اعتماد	معمده	اعتماد بین شخصی		
			اعتماد تعمیم یافته		
			اعتماد به نهادها		
	معامله متقابل	معمده	معمده	عینی-جایگزین	
				مستقیم-غیر مستقیم	
				فوری-با تأخیر	

(Stone, 2001)

تعریف عملیاتی متغیرهای مستقل تحقیق:

متغیر مشارکت‌های داوطلبانه: با مشارکت در گروه‌های دینی- مراسم دینی و گروه‌های انسان دوستانه- اجتماعی سنجیده شده است.

متغیر تبیین شخصیتی معاشرتی: با ویژگی‌های علاقه اجتماعی، جمع‌گرایی، تعهد- فردی، تعهد تعمیم یافته، خود تنظیمی سنجیده شده است.

ویژگی‌های فردی: شامل جنسیت، سن، وضعیت تاهل و استان محل تولد می‌باشد.

پایگاه اقتصادی- اجتماعی خانواده: از مجموع درآمد خانواده، نوع مالکیت مسکن، شغل سرپرست خانواده، شغل پاسخگو، تحصیلات سرپرست خانواده، تحصیلات پاسخگو تشکیل شده است.

اعتبار (Validity) و قابلیت اعتماد (Reliability)

جهت بررسی اعتبار پرسشنامه، از اعتبار محتوایی (Content Validity) استفاده شده است که بر این نکته تأکید دارد که آیا تعاریفی که برای مفاهیم ارائه شده است، مفاهیم مورد نظر را می‌سنجد یا نه. برای تأمین روایی محتوایی مفاهیم تحقیق از شیوه توافق داوران استفاده شد و ضمن مشورت با اساتید مجرب از پیشنهادات ایشان در جهت رفع ایرادات مربوط به تعاریف مفاهیم اصلی تحقیق و سوالات مربوط به سنجش آنها، استفاده شد. برای سنجش قابلیت اعتماد (پایایی) از روش آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است، که پرسشنامه در یک تحقیق مقدماتی با حجم نمونه‌ای معادل ۳۵ نفر از شهروندان تهرانی که به صورت تصادفی انتخاب شدند، اجرا شد. نتایج آزمون آلفای کرونباخ گویای این مطلب بود که پرسشنامه سنجش میزان سرمایه اجتماعی و متغیرهای مستقل از پایایی مطلوبی برخوردارند، بطوری که متغیر سرمایه اجتماعی با میزان آلفا ۰/۷۸، مشارکت‌های داوطلبانه ۰/۸۶ و متغیر تیپ شخصیتی معاشرتی با ۰/۷۱ می‌باشند. در مجموع آلفای تمام متغیرها در علوم انسانی مقدار مناسبی می‌باشد.

یافته های تحقیق

یافته های توصیفی مربوط به سرمایه اجتماعی در جدول زیر آمده است.

جدول شماره (۴) آماره های توصیفی مربوط به متغیر سرمایه اجتماعی

طبقات					میانگین	میان	ن	انحراف استاندارد	واریانس	چولگی	خطای استاندارد از چولگی	کشیگی	خطای استاندارد از کشیگی	مینیم	ماکزیم
مجموع	زیاد	متوسط	کم	فراوانی											
۳۹۱	۱۱۲	۲۰۱	۷۸	۱۸۱	۶۸	۳۴	-۳۶	۱۳۳	-۱۹	۶۰۶	۲۴۶	۱۴۰	۱۴۰۰	۱۲۸۷	درصد
۱۰۰	۲۸۶	۵۱۴	۱۹۹												

نکته قابل ذکر، این می‌باشد که متغیر سرمایه اجتماعی با استفاده از تکنیک‌های آماری در سطح سنجش فاصله‌ای و پس از طبقه‌بندی در سطح رتبه‌ای نیز آمده است. با توجه به نتایج تحقیق حاضر در جدول فوق، بیش از نیمی از افراد یعنی ۵۱/۴ درصد سرمایه اجتماعی شان در حد متوسط، ۲۸/۶ درصد زیاد و ۱۹/۹ درصد کم می‌باشد. می‌توان گفت که ۸۰ درصد افراد سرمایه اجتماعی شان متوسط و بیشتر از آن می‌باشد.

کمترین میزان سرمایه اجتماعی ۶۸ و بیشترین میزان آن ۱۸۱ می باشد. میانگین سرمایه اجتماعی افراد ۱۲۸/۷ و میانه ۱۳۰ می باشد، یعنی نیمی از پاسخ دهندگان کمتر از این مقدار و نیمی دیگر بیشتر از این مقدار گرفته اند و بیشترین پاسخ دهندگان نمره ۱۳۰ گرفته اند. در مجموع می توان گفت که میانگین نمرات افراد در سرمایه اجتماعی به میانه نزدیک می باشد. انحراف استاندارد که جذر واریانس می باشد ۲۴/۶۳ حول میانگین می باشد. نسبت میزان چولگی به خطای استاندارد از چولگی آن کمتر از ۲ می باشد و دارای کجی نبوده و همچنین نسبت کشیدگی به خطای استاندارد از کشیدگی کمتر از ۲ می باشد که نشانه نبودن کشیدگی است و این نتایج حاکی از آن است که متغیر سرمایه اجتماعی نرمال و متقارن می باشد. همچنین نتایج آزمون ویلک و سیمونف به ترتیب با سطوح معناداری $\text{sig} = 0/08$ ، $\text{sig} = 0/18$ این یافته ها را تایید می کند.

جدول شماره (۵) آزمون های T در دو گروه مستقل مربوط به فرضیه های ۳،۲،۱

تفاوت میانگین ها	Sig	df	t	لیون		
				Sig.	F	
5.092	0/041	389	2.050	0/860	0/31	سرمایه اجتماعی دو گروه زنان و مردان (فرضیه ۱)
5.092	0/041	3.8252	2.046			واریانس برابر
9.787	0/000	389	3.747	0/081	3/068	سرمایه اجتماعی دو گروه متولدین شهرستانی و تهرانی (فرضیه ۲)
9.787	0/000	2.9712	3.991			واریانس برابر
11.450	0/000	389	4.658	0/165	1/934	سرمایه اجتماعی دو گروه متاهلین و مجردین (فرضیه ۳)
11.450	0/000	3.2812	4.573			واریانس برابر

با توجه به نتایج جدول بالا فرضیه در هر سه مورد تایید شده است. بطوری که میزان سرمایه اجتماعی در گروه مردان، متولدین تهرانی و متاهلین بیشتر از گروه زنان، متولدین شهرستانی و مجردین می باشد.

بررسی عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی شهروندان تهرانی.....۱۳۵

جدول شماره (۶) آزمون F (تحلیل واریانس) بین گروه های سنی مختلف مربوط به فرضیه شماره ۴ و تفسیر فرضیه

مجموع مجذورات	df	میانگین مجذورات	F	Sig.	تایید یا رد فرضیه
5973.057	2	2986.528	5.02	.007	فرضیه تحقیق تأیید می گردد. همچنین نتیجه آزمون پس تجربی LSD نشان داد که سرمایه اجتماعی در میانسالان کمتر از دو گروه جوانان و کهنسالان می باشد.
230740.335	388	594.692			
236713.391	390				

جدول شماره (۷) آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین سرمایه اجتماعی و متغیرهای مستقل مربوط به فرضیه شماره ۵

پایگاه اقتصادی- اجتماعی خانواده	تیب شخصیتی معاشرتی	مشارکت های داوطلبانه	محل تولد	وضعیت تاهل	سن	جنس	r	رابطه اجتماعی
.161**	.352**	.326**	.187*	.150**	-.169**	.103*		
.002	.000	.000	.000	.003	.001	.041	Sig.	
377	391	391	391	391	391	391	N	

لازم به توضیح می باشد که سطح سنجش تمامی متغیر های مستقل فاصله ای بوده به غیر از متغیر های جنسیت، وضعیت تاهل و محل تولد که از کد گذاری مجازی استفاده شده است. با توجه به نتایج جدول فوق رابطه سرمایه اجتماعی با همه متغیر های مستقل معنادار شده است و از لحاظ جهت رابطه هم به غیر از متغیر سن در تمامی موارد رابطه مستقیم و مثبت می باشد. بررسی مدل تحقیق

مدل تحقیق را از دو راه رگرسیون چند متغیری و تحلیل مسیر مورد بررسی قرار می دهیم.

الف) رگرسیون چند متغیری

پیش شرط رگرسیون چند متغیره وجود همبستگی بین متغیر ها می باشد که باید ضریب همبستگی پیرسون بین متغیر های مستقل و وابسته معنادار شود که نتایج فرضیه شماره ۵ حاکی همین نتایج بوده است.

جدول شماره (۸) ضرایب رگرسیونی مربوط به مدل‌های پیش‌بینی شده

مدل	مجذور ضریب تعیین (R2)	ANOVA	متغیرهای رگرسیونی	B ضریب تاثیر	Beta (بتا)	Sig.
enter	.344	Sig=.000	(Constant) مقدار ثابت	73.322		.000
	بدین معنی که هفت متغیر مستقل به میزان ۰.۳۴ توانایی تبیین متغیر وابسته را دارند، به عبارتی دیگر ۶۶ درصد تبیین متغیر وابسته توسط متغیرهای دیگر صورت می‌گیرد.	Sig<0/05	سن	-414	-218	.000
		یعنی خط رگرسیون بیش از واریانس پسماند توانایی تبیین واریانس	جنسیت	5.549	.112	.010
		متغیر وابسته را دارند،	وضعیت تاهل	7.230	.194	.000
		به عبارتی دیگر ۶۶ درصد تبیین	استان محل تولد	5.875	.111	.011
		متغیر وابسته توسط متغیرهای	مشارکت داوطلبانه	1.016	.361	.000
		دیگر صورت می‌گیرد.	تیپ شخصیتی معاشرتی	1.401	.297	.000
		مستقل بر متغیر وابسته موثر است.	پایگاه اقتصادی-اجتماعی	.592	.133	.003

همانطور که در رابطه تک تک متغیرها که بررسی شد همه متغیرهای مستقل با متغیر سرمایه اجتماعی رابطه داشته اند ولی در رگرسیون چند متغیری اثرات متغیرها در کنار همدیگر بر سرمایه اجتماعی نیز بررسی می‌شود (ادریسی، ۱۳۸۶).

با استفاده از ضرایب استاندارد نشده معادله خطی رگرسیون پیش‌بینی را می‌توان بصورت زیر نوشت:

$$y = a + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2 + b_3 \cdot x_3 \dots$$

$$y = 73.32 - 0.41(\text{سن}) + 5.54(\text{جنسیت}) + 7.23(\text{وضعیت تاهل}) + 5.87(\text{محل تولد}) + 1.01(\text{پایگاه اقتصادی - اجتماعی}) + 0.59(\text{تیپ شخصیتی معاشرتی}) + 1.40(\text{مشارکت داوطلبانه})$$

مقدار ثابت یا عرض از مبدا برابر است با ۷۳.۳۲ می‌باشد. با توجه به ضرایب تاثیر متغیرهای فوق به ازای تغییر متغیر سن به میزان ۰/۴۱-، متغیر جنسیت به میزان ۵/۵۴، متغیر وضعیت تاهل به میزان ۷/۲۳، متغیر استان محل تولد به میزان ۵/۸۷، متغیر مشارکت داوطلبانه به میزان ۱/۰۱، متغیر تیپ شخصیتی معاشرتی به میزان ۱/۴۰ و متغیر پایگاه اقتصادی-اجتماعی به میزان ۰/۵۹ متغیر سرمایه اجتماعی به میزان یک انحراف معیار افزایش می‌یابد.

جهت مقایسه میزان تاثیر گذاری متغیرهای مستقل از معادله رگرسیون خطی با ضرایب استاندارد شده استفاده می‌شود.

در پی پاسخ به این سوال که بین این هفت متغیر مستقل بیشترین تأثیر مربوط به کدام متغیر است، از معادله رگرسیونی استاندارد شده استفاده می کنیم.

فرمول ضریب رگرسیونی استاندارد شده به صورت زیر می باشد:

$$Zy = B1.X1 + B2.X2 + B3.X3$$

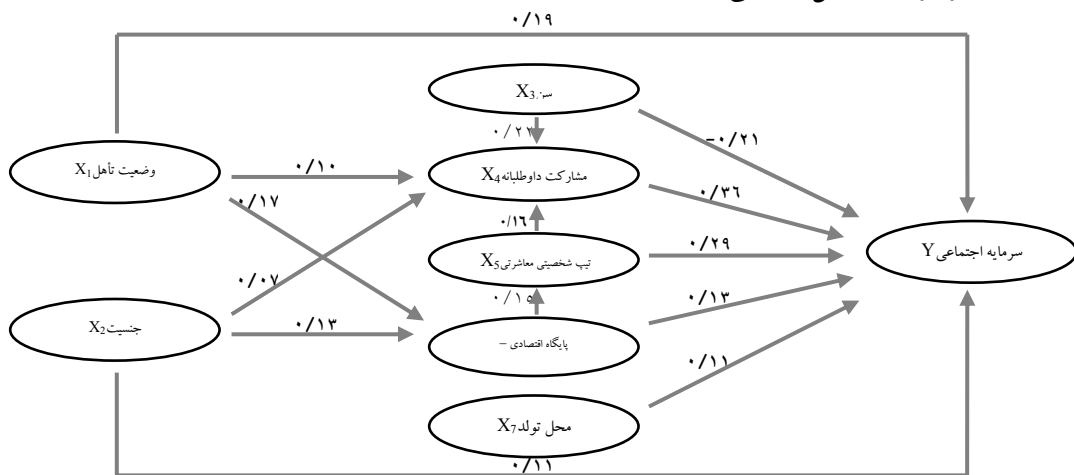
$$Zy = -0.21(\text{سن}) + 0.11(\text{جنسیت}) + 0.19(\text{وضعیت تاهل}) + 0.11(\text{محل تولد}) + 0.36$$

$$(\text{پایگاه اقتصادی - اجتماعی}) + 0.13 + 0.29(\text{مشارکت داوطلبانه})$$

با توجه به معادله فوق، بیشترین تأثیر متغیرهای مستقل به ترتیب بر سرمایه اجتماعی عبارتند از: مشارکت داوطلبانه، تیپ شخصیتی معاشرتی، سن، وضعیت تاهل، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، جنسیت و استان محل تولد.

ب) تحلیل مسیر

در حوزه مطالعات اجتماعی و اقتصادی روشهای تحلیل چند متغیره زیادی وجود دارند که به بررسی اثرات و روابط بین متغیرهای مورد مطالعه می پردازند. این روشها عمدتاً اثرات مستقیم یک متغیر بر متغیر دیگر را مورد بررسی قرار می دهند. اما در این میان تحلیل مسیر از جمله تکنیکهای چند متغیره می باشد که علاوه بر بررسی اثرات مستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، اثرات غیر مستقیم این متغیرها را مد نظر قرار می دهد و روابط بین متغیرها را مطابق با واقعتهای موجود، در تحلیل وارد می کند (ادریسی، ۱۳۸۶).

شکل شماره (۲) مدل علی تحقیق

با توجه به ضرایب Beta استخراج شده از جداول رگرسیونی اثرات مستقیم و غیر مستقیم هریک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته محاسبه می‌گردیده و بصورت زیر می‌باشد.
جدول شماره (۹) ضرایب مسیرهای مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مستقل بر وابسته

متغیر مستقل	مسیرهای غیر مستقیم	ضرایب مسیرهای غیر مستقیم	مجموع ضرایب غیر مستقیم	ضرایب مستقیم	مجموع ضرایب مستقیم و غیر مستقیم
وضعیت تاهل	$X_1 \rightarrow X_4 \rightarrow y$ $X_1 \rightarrow X_6 \rightarrow y$ $X_1 \rightarrow X_6 \rightarrow X_5 \rightarrow y$ $X_1 \rightarrow X_6 \rightarrow X_5 \rightarrow X_4 \rightarrow y$	$0/10 \div 0/36 = 0/036$ $0/17 \div 0/13 = 0/022$ $0/17 \div 0/15 \div 0/29 = 0/007$ $0/17 \div 0/15 \div 0/16 \div 0/36 = 0/001$	0/066	0/19	0/012
جنسیت	$X_2 \rightarrow X_6 \rightarrow y$ $X_2 \rightarrow X_6 \rightarrow X_5 \rightarrow y$ $X_2 \rightarrow X_6 \rightarrow X_5 \rightarrow X_4 \rightarrow y$ $X_2 \rightarrow X_4 \rightarrow y$	$0/13 \div 0/13 = 0/016$ $0/13 \div 0/15 \div 0/29 = 0/005$ $0/13 \div 0/15 \div 0/16 \div 0/36 = 0/001$ $0/07 \div 0/36 = 0/025$	0/047	0/11	0/005
سن	$X_3 \rightarrow X_4 \rightarrow y$	$0/22 \div 0/36 = 0/079$	0/079	-0/21	-0/016
نوع شخصیتی معاشرتی	$X_5 \rightarrow X_4 \rightarrow y$	$0/16 \div 0/36 = 0/057$	0/057	0/29	0/016
پایگاه اقتصادی- اجتماعی	$X_6 \rightarrow X_5 \rightarrow y$ $X_6 \rightarrow X_5 \rightarrow X_4 \rightarrow y$	$0/15 \div 0/29 = 0/043$ $0/15 \div 0/16 \div 0/36 = 0/008$	0/051	0/13	0/006
مشارکت داوطلبانه	-	-	-	0/36	0/36
محل تولد	-	-	-	0/11	0/11

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج به دست آمده در تحقیق با ملاحظات نظری و یافته‌های تجربی تحقیقات دیگر مقایسه شده و به نتیجه‌گیری کلی پرداخته می‌شود.

نتایج تحقیق حاکی از آن است که ۲۸ درصد شهروندان تهرانی دارای سرمایه اجتماعی بالا می‌باشند و بقیه دارای سرمایه اجتماعی متوسط و پایین می‌باشند. این نتایج، یافته‌های تحقیقات غفاری (۱۳۸۰)، رفیع پور (۱۳۷۳) را تأیید می‌کند.

سرمایه اجتماعی در بین دو گروه زنان و مردان تفاوت معناداری دارد، به گونه‌ای که سرمایه اجتماعی در گروه مردان بیش از زنان بوده است، این یافته نتایج تحقیقات باستانی (۱۳۸۶)، افه و فوش (۲۰۰۲)، اونیکس و بولن (۱۹۹۷) را تأیید می‌کند و نتایج کریشنا و اوفه (۲۰۰۲) را مورد تأیید قرار نمی‌دهد.

سرمایه اجتماعی در بین دو گروه متولدین تهرانی و شهرستانی ساکن شهر تهران تفاوت معناداری دارد به گونه‌ای که سرمایه اجتماعی در گروه متولدین تهرانی بیشتر از سایر ساکنین تهرانی می‌باشد. این یافته، نتایج تحقیق پاتنام (۱۹۹۵)، اوفه و فوش (۲۰۰۲) گلیرز (۲۰۰۱)، کریشنا و افه

بررسی عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی شهروندان تهرانی.....۱۳۹

(۲۰۰۲) را تأیید می کند. زیرا که سال های ماندگاری در یک مکان موجب افزایش ارتباطات و سرمایه اجتماعی می گردد.

سرمایه اجتماعی در بین دو گروه متأهلین و مجردین تفاوت معناداری دارد به گونه ای که سرمایه اجتماعی متأهلین بیش از مجردین می باشد. که این یافته نتایج تحقیقات پاتنام (۱۹۹۵) و باستانی (۱۳۸۶) را تأیید می کند.

سرمایه اجتماعی در بین گروه های سنی مختلف تفاوت معناداری دارد. به گونه ای که سرمایه اجتماعی در جوانان و بزرگسالان بیش از میانسالان بوده است. این نتایج یافته های اوفه و وفوش (۲۰۰۲) و گلنزر (۲۰۰۱)، کریشنا و افه (۲۰۰۲) و اونیکس و بولن (۱۹۹۷) را تأیید می کند.

نتایج گلنزر حاکی از آن بود که سرمایه اجتماعی با افزایش سن رابطه ای به صورت U برگشته دارد. در ابتدا بر روی شکل دهی سرمایه اجتماعی با افزایش سن سرمایه گذاری می کنند و سپس با افزایش سن از یک اندازه این سرمایه گذاری بر روی سرمایه اجتماعی کاهش می یابد که نتایج این تحقیق نیز آن را تأیید می کند.

سرمایه اجتماعی با متغیرهای پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده، تیپ شخصیتی معاشرتی و مشارکت های داوطلبانه، جنسیت، وضعیت تاهل و محل تولد رابطه معناداری دارد و این رابطه ها به غیر از متغیر سن مثبت و مستقیم است بدین معنا که با افزایش متغیرهای فوق، سرمایه اجتماعی افراد نیز افزایش می یابد. و این نتیجه در متغیر سن بالعکس می باشد. این یافته ها نتایج پاتنام (۱۹۹۵، ۱۳۸۰) و فوکویاما (۱۹۹۹)، برت (۱۹۹۷)، کلمن (۱۹۹۰)، غفاری (۱۳۸۰)، یزدان پناه (۱۳۸۲) و برم و ران (۱۹۹۷) را تأیید می کند.

عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی شامل: سن، جنسیت، وضعیت تاهل، محل تولد، پایگاه اقتصادی و اجتماعی، مشارکت های داوطلبانه و تیپ شخصیتی و معاشرتی بوده اند که در مجموع توانسته اند به میزان ۰/۳۴ سرمایه اجتماعی را تبیین کنند به عبارت دیگر ۶۶ درصد تبیین متغیر وابسته توسط متغیرهای دیگر صورت می گیرد و از میان این عوامل به ترتیب مشارکت های داوطلبانه، تیپ شخصیتی معاشرتی و سن بیشترین تأثیر را بر سرمایه اجتماعی گذاشته اند. از متغیرهای مهم اثرگذار بر سرمایه اجتماعی، مشارکت داوطلبانه بوده است؛ هما نگونه که در نظریه ها نیز بیان شده، مقدم بر سرمایه اجتماعی است. نتایج آماره های توصیفی حاکی از آن است که مشارکت

داوطلبانه به میزان ۲۰ درصد در سطح زیاد قرار دارد و تقریباً ۸۰ درصد شهروندان تهرانی دارای مشارکت داوطلبانه متوسط به پایین بوده‌اند.

با توجه به نتایج این مقاله که حاکی از تاثیر بالای مشارکت‌های داوطلبانه و تیپ شخصیتی معاشرتی بر سرمایه اجتماعی و علاوه بر آن در ویژگی‌های فردی مشخص گردید که کسانی که بر اساس پایگاه اقتصادی-اجتماعی و شرایط زندگی دارای ارتباطات و تعاملات بیشتری می‌باشند سرمایه اجتماعی در آنها افزایش می‌یابد پیشنهاد می‌گردد که در فرآیند اجتماعی شدن از طریق خانواده، مدرسه و رسانه‌ها این ویژگی در افراد تقویت گردد تا سرمایه اجتماعی شهروندان افزایش یابد.

منابع

ادریسی، افسانه (۱۳۸۶). جزوه درسی آمار پیشرفته (با تکیه بر نرم افزار SPSS)، دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد تهران شمال.

باستانی، سوسن؛ مریم صالحی هیکویی (۱۳۸۶). «سرمایه اجتماعی شبکه و جنسیت: بررسی ویژگی‌های ساختی، تعاملی و کارکردهای شبکه اجتماعی زنان و مردان در تهران». نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۰، ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، موج اول ۱۳۷۹ و موج دوم ۱۳۸۲.

پاتنام، رابرت (۱۳۸۴). جامعه برخوردار، سرمایه اجتماعی و زندگی عمومی در تاجبخش، کیان. سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه. ترجمه افشین خاکباز، حسن پویان، تهران، نشر شیرازه. پاتنام، رابرت (۱۳۸۰)، دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران، انتشارات روزنامه سلام.

پورزارعیان، ناصر (۱۳۸۴). بررسی تأثیر وضعیت اقتصادی و فرهنگی خانواده‌های جوانان در میزان سرمایه فرهنگی و اجتماعی آنان (مطالعه موردی در شهر تبریز). پایان‌نامه کارشناسی ارشد مطالعات فرهنگی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی. استاد راهنما: ابوتراب طالبی.

پیران و دیگران (۱۳۸۵)، «کار پایه مفهومی و مفهوم سازی سرمایه اجتماعی (با تأکید بر شرایط ایران)»، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳.

جوشقانی، فاطمه (۱۳۸۷). تاثیر نیروی انسانی بر اعتماد اجتماعی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد پژوهش علوم اجتماعی. دانشگاه آزاد واحد تهران شمال، استاد راهنما: افسانه ادریسی.

چلبی، مسعود (۱۳۸۱)، بررسی تجربی نظام شخصیت در ایران، تهران، موسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطات.

۱۴۱ بررسی عوامل موثر بر سرمایه اجتماعی شهروندان تهرانی

رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۳). اعتماد و انومی، انومی یا آشفتگی اجتماعی. پژوهش در زمینه پتانسیل انومی در شهر تهران.

سمیعی، زهره (۱۳۷۹). بررسی تأثیر سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه الزهرا. راهنما: شمس نجف آبادی.

شارع پور، محمود (۱۳۸۰). «فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن». نامه علوم اجتماعی. شماره ۳. شجاعی باغینی، محمد مهدی و همکاران (۱۳۸۷). مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

غفاری، غلامرضا (۱۳۸۰)، تعیین ویژگی‌های اجتماعی-فرهنگی در مشارکت سازمان یافته اجتماعی-اقتصادی روستایان، مقطع: دکتری، دانشکده علوم اجتماعی تهران، راهنما: از کیا، مصطفی. فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹)، پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن، مترجم: توسلی، غلامعباس، جامعه ایرانیان، تهران.

کرلینجر، فرد، ان؛ پدهاوزور، الازارجی (۱۳۷۴). رگرسیون چند متغیری در پژوهش‌های رفتاری، ترجمه حسن سرایی، تهران: انتشارات سمت.

کلمن، جیمز (۱۳۷۷) بنیادی نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی. کیوی، ریمون، کامپنود، لوک وان (۱۳۷۷)، روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک گهر، انتشارات فرهنگ معاصر.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۵) "بیگانگی مانعی برای مشارکت و توسعه ملی" نامه پژوهش، شماره ۱ مهدوی، سید محمد صادق (۱۳۸۰)، جزوه درسی نظریه‌های جامعه‌شناسی، دوره دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

یزدان پناه، لیلی (۱۳۸۲)، بررسی عوامل موثر بر میزان مشارکت اجتماعی شهروندان ۱۸ سال و بالاتر شهر تهران، مقطع دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، راهنما: پیرامون.

Bourdieu P (1992) Language and Symbolic Power, Cambridge: Polity Press
Bourdieu, P. (1985). "The Forms of capital" in Handbook of theory and research for the sociology of education. Ed. JG. Richardson, New York: Greenwood, pp.241-258.

Burt, R.S (1992) Structural Holes, Cambridge, MA: Harvard University Press.
Burt, Ronald S. (1997) The contingent value of social capital, administrative Science Quarterly 42:339-365.

Burt, Ronald. (1993), "The Social Structure of Competition. " Pp. 65-103 in Explorations in Economic Sociology, edited by Richard Swedberg. New York: Russell Sage Foundation.

- Coleman, J.(1988). "Social capital in the creation of human capital", American Journal of Sociology, 94:S95-120.
- Fukuyama, Francis, (1999). "Social Capital and Civil Society" is Accessible at <http://www.prospect.org/print/V4/13/Putnam-r.html>
- Glaeser, Edward L. (2001), "The Formation of Social Capital", Organisation for Economic Co-operation and Development, www.oecd.org/dataoecd/5/17/1824983.pdf.
- Gouldner, W. (1960). The norm of reciprocity: A Preliminary statement, American Sociological Review, 25(april 1960):161.
- Hanifan, L.J.(1920) The Community Center, Boston: Silver, Burdett Company.
- Hannerz, Ulf. (1969). Soulside: Inquiries into Ghetto Culture and Community, New York: Columbia University Press.
- Jacobs, Jane(1961)The Death and Life of Great America Cities, New York: Random House Inc.
- Krishna, A and Uphoff, N, (2002). Mapping and measuring social capital through assessment of collective action to conserve and develop watersheds in Rajasthan, India. Published in Grootaert, C and Bastelaer, T.(2002) The Role of Social Capital in Development, Cambridge Univ.Press.
- Marshall, Gordon(1998), Oxford Dictionary of Sociology, Oxford University Press.
- Loury, G. (1977) In Women, Minorities, and Employment Discrimination (Eds, Wallace, P.A. and Lemund, A.)Lexington Books, Lexington.
- Offe, Claus and Fuchs, Susanne (2002). "A decline of Social Capital? The German Case", Published in Putnam, Robert D., (2002). Democracy in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society, New York: Oxford University Press.
- Onyx, J. and Bullen, P. (1997). "Measuring Social Capital in Five Communities in NSW: An analysis", Centre for Community Organisations and Management Working Paper Series No. 41, University of Technology, Sydney.
- Portes and Landolt (1995). In World Bank Group (1999). Social Capital for Development.
- Portes, A & Sensenbrenner, Julia. (1993). "Embedded ness and immigration: Notes on Social determinants of Social Action", American Journal of Sociology, volume.98, number6, pp. 1320-50.
- Portes, A. (1998). : Social capital: its origins and applications in modern sociology", Annual Review of Sociology, vol. 24, pp. 1-24.
- Putnam, R. (2000). Bowling Alone: the collapse and revival of American community, Simon and Schuster, New York.
- Putnam, R. D. with Leonardi, R. and Nanetti, R. Y. (1993). Making Democracy Work" Civic traditions in modern Italy, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Putnam, Robert P. (1995). "Bowling Alone: America's Declining Social Capital." Journal of Democracy, 6:65-78.
- Rahn Wandy&Brehm, John(1997)."Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital", American Journal of Political Science, Volume 41, Issue 3(Jul., 1997), 999-1023.

- Stone, W, (2001). "Measuring social capital: Towards a theoretical informed measurement framework for researching social capital in family and community life", Research paper No.24, AIFS.
- Schlicht, E (1984) Cognitive dissonance in economics, *Mormemgeleitetes verhalten in den Sozialwissenschaften*, pp.61-81. Berlin: Dunker& Humblot.
- Turner, B. A. (1991). *The Structure of Sociological Theory* (5th edn). Belmont, CA: Wadsworth.
- Turner. Janathan H. (2000). "The formation of social capital" in *social capital, A multifaceted perspective*. Edited by partha dasgupta, Ismail seragedin. World Bnak.
- Useem, M.and Karabel, J. (1986) Pathways to top corporate management. *American Sociological Review*, 51, 184-200.
- Williams. B, (1970). "Formal structures and social reality", in *trust*, ed Gambetta, p.8, p.12 .
- Woolcock M.(1997) *Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework*, Woolocock, Michael & Narayan, Deepa (2000). *Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy*, *The World Bank Research Observer*, vol. 15, no. 2, pp. 225-249